

Morisco Rebellions and Their Effects on the Conquests of the Ottoman

Yazar(lar) / Author(s)

İsmail TORAMAN

İnönü Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Doktora Malatya-Türkiye

e-posta: ismailtoraman44@gmail.com

(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 03. 11. 2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 25. 12. 2024

Yayın tarihi-Date of publication: 04. 01. 2025

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör Hakemlik-Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest

Finansman-Grant Support

Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

No funds, grants, or other support was received.

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atıf- Citation (Chiago)

Toraman (İsmail). "Morisko İsyanları ve Osmanlı Fetihlerine Etkileri". *Anadolu Mecmuası* 3, sy. 8 (Aralık 2024): 39-48.

Abstract

Islamic domination in Spain and Portugal began with the first conquests of Muslim conquerors in 711. It ended with their capture of Granada on January 2, 1492, after Isabella, queen of Castile, and her uncle's son, King Ferdinand V of Aragon, married and united these two states. The Emirate of Granada, also known as the Nasrid Kingdom, saw its Islamic rule in the Iberian Peninsula come to an end as a state entity after its final ruler, Muhammad XII (referred to as Boabdil by Western sources), surrendered the city to Catholic forces. Having lost their last state in the region, Muslims were subjected to systematic Catholic persecution in Spain from that point onward. In the surrender agreement signed between XII. Abdullah and the Catholics, Isabella and Ferdinand made commitments to Muslims on many issues such as security of life and property, freedom of faith and worship. However, it soon became evident that these commitments would not be fulfilled. Muslims and Jews under Christian rule were subjected to forms of oppression and persecution that had never been imposed on Christians and Jews living under Islamic rule. This oppression and persecution naturally led to uprisings. In the following years, the Muslim population frequently rebelled against the Catholic kingdom. These uprisings, in turn, benefited the Ottoman Empire, both in its conquest of Cyprus and Tunisia and in establishing superiority over the Spanish in the Mediterranean. Due to these uprisings, the Catholic Spanish kingdom was unable to provide the full support it had promised to the Venetians, who controlled Cyprus at the time. As a result, it lost Tunisia to the Ottoman Empire and weakened its position in the Mediterranean.

Keywords: Morisco, fifth column, Andalusia, Ottoman, Spain.

Morisko İsyanları ve Osmanlı Fetihlerine Etkileri

Öz

İspanya ve Portekiz’de İslam hâkimiyeti 711 yılında Müslüman fatihlerin ilk fetihleriyle başlamıştır. Kastilya kraliçesi İabella ile amcasının oğlu Aragon kralı V. Ferdinand’ın evlenip bu iki devleti birleştirmelerinin ardından 2 Ocak 1492’de Gırnata’yı ele geçirmeleriyle de Müslümanların hâkimiyeti bu bölgede son bulmuştur. Ben-i Ahmer Devleti diye de anılan Gırnata Emirliği’nin son hükümdarı XII. Abdullah (Batılıların kullandığı ismiyle Boabdil) şehri Katolik düşmanlarına teslim ettikten sonra İslam’ın bir devlet anlamında İber Yarımadası’nda hâkimiyeti kalmamıştır. Bölgedeki son devletlerini de kaybeden Müslümanlar, bu tarihten itibaren İspanya’da sistematik bir Katolik zulmüne maruz kalmışlardır. XII. Abdullah ile Katolikler arasında imzalanan teslim antlaşmasında İabella ve Ferdinand Müslümanlara can ve mal güvenliği, inanç ve ibadet özgürlüğü gibi birçok konuda taahhütte bulunmuşlardır. Fakat bu taahhütlerin yerine getirilmeyeceği kısa bir süre sonra anlaşılmıştır. İslam hâkimiyeti altında yaşayan Hristiyanların ve Yahudilerin maruz kalmadıkları baskı ve zulüm, Hristiyan hâkimiyetindeki Müslümanlara ve Yahudilere uygulanmıştır. Bu baskı ve zulüm doğal olarak beraberinde isyan hareketlerini getirmiştir. İlerleyen yıllarda Müslüman halk çok defa Katolik krallığa başkaldırmıştır. İşte bu başkaldırıları hem Kıbrıs’ı ve Tunus’u fethetmesinde hem de Akdeniz’de İspanyollara karşı üstünlük kurmasında Osmanlı Devleti’nin lehine sonuçlanmıştır. Katolik İspanyol krallığı bu isyanlar sebebiyle Kıbrıs’a dönem hâkim olan Venediklere vadettiği yardımı tam olarak gönderememiş, Tunus’u Osmanlı Devleti’ne kapıtararak Akdeniz’de güç kaybetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Morisko, beşinci kol, Endülüs, Osmanlı, İspanya.

Giriş

İber Yarımadası Müslümanlar tarafından fethedildikten sonra yarımada'nın kuzey bölgelerine göç etmek zorunda kalan Hristiyanlar, burada I. Alfonso'nun liderliğinde Asturias Krallığı'nı (722-910) kurmuşlardır. Emevîler ile Franklar arasında yaşanan Puvaty Savaşı (732) Müslümanların yenilgisiyle neticelenince Müslümanların Avrupa'nın içlerine doğru ilerlemesi durmuş, yeni kurulan Asturias Krallığı ise bölgede nüfuzunu artırmak için bir fırsat yakalamıştır. Toparlanan Hristiyanların ilk hedefi Müslümanları yarımadadan atmak ve tekrardan bu coğrafyaya hâkim olmak olmuştur. Reconquista (yeniden fetih) adı verilen bu hedef doğrultusunda ilk olarak İspanya'nın kuzey bölgelerindeki kaleler yeniden ele geçirilmiş, daha sonra Asturias Krallığı genişleyerek önce Asturias-Leon Krallığı'na (910-1230), ardından da Kastilya-Leon Krallığı'na (1230-1715) dönüşmüştür. Endülüs Emevî Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde ciddi bir varlık gösteremeyen Reconquista hareketi, Emevîlerin yıkılışının ardından giderek güçlenmeye başlamıştır. Reconquista hareketinin ilk büyük kazanımı 1085 yılında Endülüs'ün Kurtuba ve İsbiliye'den sonraki en büyük şehri olan Tuleytula'nın Kastilya Krallığı tarafından ele geçirilmesi olmuştur. Tuleytula'nın el değiştirmesi bölgede güç dengelerini ciddi anlamda değiştirmiştir.¹ Murabıtlar ve Muvahhidler döneminde Reconquista'nın ilerleyişi nispeten yavaşlarsa da 1230-1250 yılları arasında Endülüs'ün Kurtuba, İsbiliye, Belensiye, Denia ve Ceyan gibi önemli şehirleri kaybedilmiş ve Müslümanların elinde sadece güneydeki Gırnata kalmıştır. 1469 senesi ise hem Gırnata için hem de Endülüs Müslümanları için sonun başlangıcı olmuştur. Kastilya Kraliçesi İzabella ile Aragon Kralı Ferdinand evlenmiş ve krallıklarını birleştirmişlerdir. Bu yeni krallığın, Reconquista hareketini sonuca ulaştırmak adına önünde engel olarak sadece Gırnata'daki Nasrî Sultanlığı kalmıştır. Gırnata'yı ele geçirmek için 1482 yılında çalışmalara başlayan İzabella ve Ferdinand'ın amaçlarına ulaşmaları yaklaşık on yıl sürmüştür. Reconquista hareketi, 2 Ocak 1492 tarihinde Müslümanların son kaleleri Gırnata'yı Hristiyanlara teslim etmeleriyle neticeye kavuşturulmuştur.²

Müslümanların İspanya'daki son kalesi olan Gırnata'nın İzabella ve Ferdinand ortaklığına teslim şartlarını içeren antlaşma altmış yedi maddeden oluşmuştur. Antlaşma kısaca şu şekildeydi: Müslümanlar yaşlarına bakılmaksızın canları ve mallarıyla güvende olacaklar, şeriatlarını olduğu gibi uygulayabilecekler, camilerine ve vakıf mallarına dokunulmayacak, hiçbir Hristiyan Müslümanlara ait evlere zorla giremeyecek, Müslümanlara Müslüman yönetici atanacak, denizin karşı tarafına geçmek isteyenler bedelini ödemek kaydıyla geçebilecekler, Müslümanlığı tercih eden bir Hristiyan eski dinine dönmesi hususunda baskıya maruz kalmayacak, ibadet eden bir Müslüman bu ibadetlerinden alıkonamayacak, ibadet eden bir Müslümana gülen cezalandırılacak, düşmanlık dönemlerinde Hristiyanlardan aldıkları savaş ganimetleri iade edilmeyecek.³

Yukarıda bahsedilen teslim şartları ne yazık ki sadece kâğıtta kalmış, Müslümanlar ve Yahudiler Gırnata'nın düşüşünden sonra eşine az rastlanan bir baskıya ve zulme maruz kalmışlardır. Hristiyanlar tarafından daha evvel işgal edilen Endülüs İslam şehirlerindeki uygulamalar aslında böylesi bir sonucun doğma ihtimalini akıllara getirmemiştir. Zira Hristiyanlar, Gırnata'dan önce ele geçirdikleri İslam şehirlerinde Müdeccenlere (İspanya'da Hristiyan hâkimiyeti altında yaşayan Müslüman halk) yer yer aksi durumlar söz konusu olsa da son derece âdil davranmışlardır.⁴ Bu tutumun elbette ki bazı gerekçeleri vardı. İşgal edilen bu İslam şehirlerinde Müdeccenler elit tabakayı oluşturmaktaydı ve gerek tarımsal gerek bürokratik gerekse de mimari alanda işinin ehli kimselerdi. Şehirli nüfusun çoğu bahsi geçen bu Müslümanlardan oluşmaktaydı ve iş bulmak hususunda hiç zorluk çekmiyorlardı. Müslüman

¹ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Siyasi Tarih)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 153-157.

² Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, 188-197.

³ Abdurrahman Ali Hacci, *İslamî Fetihden Gırnata'nın Düşüşüne Kadar Endülüs Tarihi (711-1492)*, çev. Kadir Kınar (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2017), 722-723.

⁴ Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, 203-204.

halkın tecrübesinden istifade etmek maksadıyla Hristiyan yöneticiler Müslümanlara dokunmak istememişler, bu süreçte Müdeccenlerden yeterince faydalanmışlardır.⁵

Katolik yöneticilerin Müslüman halka karşı takındıkları ılımlı tutum, Gırnata'nın düşüşünden sonra şartların da farklılaşmasına bağlı olarak ciddi anlamda değişmiştir. İbery'a da hiçbir İslam devleti kalmadığına ve Müdeccenlerden yeterince istifade edildiğine göre Müslümanlara karşı tutum da artık değişmeliydi. Bu tutum değişikliği Müslüman halkı tanımlayan ifadede de kendini buldu. Daha önce bir yerde ikamet edip oraya ayak uyduran kişi⁶ anlamına gelen ve Hristiyan hâkimiyeti altında yaşayan Müslüman halk için kullanılan Müdeccen ifadesi yerini bir aşağılama ifadesi olarak kullanılan Morisko'ya bıraktı. Ortaçağ boyunca İspanya coğrafyasında Müslümanlar için Moro ifadesi kullanılmaktaydı. XV. yüzyıla gelindiğinde Moro ifadesinin sonuna "isko" ibaresi eklenerek Morisko ismi türetilmiştir ve Müslümanlara ait, Müslümanlardan geriye kalan anlamına gelmektedir.⁷

Gırnata teslim edilirken imzalanan antlaşma 1497 yılına gelindiğinde kral ve kraliçe tarafından bozulmuştur. Bu tarihlerde Müslüman halkın korunma amaçlı silah taşınması yasaklanmış, şehrin idaresinde yer alan Müslümanlar görevlerinden azledilmiştir. Gırnata şehir merkezindeki Müslümanların evlerine el koyan ve onları şehirden süren Hristiyanlar, Müslümanların şehir merkezine girişlerini de yasaklamışlardır. Köylü Müslüman'ın toprak satmasına müsaade edilse de toprak satın almasına izin verilmemiştir. Bu baskılar karşısında bazı Müslümanlar İspanya coğrafyasını terk edip Kuzey Afrika'ya göçmek durumunda kalmış, göç eden bu Müslümanların toprakları da Hristiyanların eline geçmiştir. Bütün bunlar Müslüman halkı sıkıştırıp onları göçe zorlamak için yapılan yıldırma politikalarıydı. Hristiyan yöneticiler bu noktada yeni tedbirlere başvurmuş ve zorla Hristiyanlaştırma girişimine başlamışlardır. Bu girişimin nasıl olması konusunda zor kullanmak ya da ikna yoluyla yürütmek şeklinde ihtilaf olsa da girişimin özüne yönelik bir muhalefet yoktu. Yani Müslüman halk ya zor kullanılarak ya da ikna yoluyla Hristiyanlaştırılacaktı.⁸

Katolik krallık ilk olarak bölgenin Müslüman halkını ikna yoluyla Hristiyanlaştırmaya çalışmıştır. Müslümanların ikna yoluyla Hristiyanlaştırılması fikrinin önemli bir savunucusu Avila başpiskoposu Hernando de Talavera'dır (1430-1507). Talavera, bu amaç doğrultusunda 1497 yılında ilkin Müslüman hastaların ziyaretine gidip onlarla bir bağ kurmaya çalışmış, ayrıca işsiz kalmış olan Müslümanlara iş bulup fakir Müslümanların ihtiyacının karşılanması noktasında da gayret sarf etmiştir. Talavera, bu girişimlerini daha da ileriye götürerek Müslümanlara Hristiyanlığı öğretecek eserler kaleme almak için Arapça öğrenmiş, rahiplerden de Arapça öğrenmelerini istemiştir. Şehrin Müslümanları tarafından sevilen Talavera'nın çalışma yürüttüğü dönemde Müslüman halkın durumu biraz daha iyiydi.⁹

Başpiskopos Talavera hem samimi bir Hristiyan hem de hayırsever bir insandı. Onun bu kişiliği birçok Müslümanın vaftiz olup din değiştirmesine neden olmuştur. Örneğin 1499'da Aragon bölgesindeki Caspe kasabasında yaşayan Moriskolar din değiştirerek Hristiyanlığa geçmişlerdir. 1493'te ise Teruel ve Albarracin bölgesinde bulunan bir cami kiliseye çevrilmiş ve bölge halkının tamamı ilerleyen süreçte Hristiyanlığa geçmiştir. Fakat daha sonra görülmüştür ki bu din değiştirmelerin çoğu aslında gerçek bir din değişikliği değildir. Hristiyanlığa geçtiğini iddia eden Müslümanlar aslında gizli olarak eski inançlarını sürdürmüşlerdir. Talavera'nın bu girişimleri İspanyollar için ciddi bir problem olan Morisko sorununun çözülebileceğine dair ümitleri arttırdı.¹⁰

⁵ Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, 203-204.

⁶ Lütfi Şeyban, *Endülüs* (İstanbul: Albaraka Türk Yayınları, 2014), 80.

⁷ Mehmet Özdemir, "Moriskolar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30 TDV Yayınları, Ankara 2020, 286.

⁸ Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, 206.

⁹ P. P. Rodriguez de Vera Rios, "Moriskolar: Bir Arada Yaşama Projesinin Başarısızlığı," Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (İstanbul Üniversitesi, 2018), 27; Leonard Patrick Harvey, *Islamic Spain 1250 to 1500* (Chicago: The University of Chicago Press, 1990), 329; Henry Charles Lea, *The Moriscos of Spain Their Conversion and Expulsion* (London: Forgotten Books, 2015), 26.

¹⁰ Lea, *The Moriscos*, 26-27.

Katolik iktidar, Talavera'nın Müslümanları ikna yoluyla Hristiyanlaştırma girişimlerinden pek memnun olmayacak ki 1499 yılında güçlü bir isim olan Toledo kardinali Ximenez de Cisneros'u (1436-1517) Gırnata'ya göndermiştir. Ximenez, Gırnata'da yapmış olduğu görüşmelerde Hristiyanlaştırma faaliyetlerinde ikna yönteminin işe yaramadığını, bundan dolayı da yöntemin değişmesi gerektiğini bildirmiştir. Bu, Hristiyanlaştırma faaliyetlerinde ikna yolunun sonu, baskı yönteminin de başlangıcı olmuştur.¹¹

Ximenez Gırnata'ya beraberinde bolca hediyeyle gelmiş ve bu hediyeleri Müslümanların önde gelenlerine dağıtmıştır. Bunu yapmakla insanları dolaylı yoldan vaftiz olmaya davet etmiştir. Sunmuş olduğu bu hediyelerin ardından Müslüman halkın önde gelenleriyle sık sık görüşmeler gerçekleştirmiş, onları Hristiyan olmaya davet etmiştir. Kardinalin cömert tavrı karşısında ciddi bir Müslüman kesim vaftiz olmayı kabul etmiştir. Kardinalin bu ilk girişimleri aslında Talavera'nın attığı adımlardan pek de farklı görünmüyordu. Fakat işlerin bu şekilde devam etmeyeceği kısa bir süre sonra ortaya çıkmıştır.¹²

Kardinal, vaftiz olmayı kabul edenlerin sayısının da çokluğuna güvenerek Gırnata'nın meşhur mahallesi el-Beyyâzîn'de bulunan bir camiye San Salvador adıyla kiliseye çevirtmiştir. Kardinalin bu ve buna benzer hareketleri Müslüman halkı bir hayli rahatsız etmiştir. Ximenez'in emriyle onun girişimlerine karşı çıkanlar hapse atılıp işkenceye maruz bırakılmışlardır. Daha sonra Ximenez, halkın inançlarıyla olan bağı kökten koparmak maksadıyla İslami kitapları yaktırmaya başlamış, sadece Alcalá Üniversitesi'ne götürülmek üzere tıp kitaplarına dokundurtmamıştır. Kardinalin bu acımasız tavrı beraberinde bir yıl kadar sürecek olan bir isyanı getirmiştir. İsyân bastırıldıktan sonra Müslümanlardan sürgün ve vaftiz seçeneklerinden birini tercih etmeleri istenmiştir. Bir çıkmaza sürüklenen Müslümanların çoğu vaftiz seçeneğini tercih etmiş, fakat gizli bir şekilde İslam inancına bağlı kalmışlardır. Moriskolar kalben İslam dinine bağlı olmanın yanı sıra evlerinde de gizli bir şekilde ibadetlerini yapmaya devam etmişlerdir. İşte bu gizli Müslümanlara Morisko denilmiş, yöneticiler bu tarihten itibaren Moriskolarla ve onların isyanlarıyla mücadele etmek durumunda kalmışlardır.¹³ Aslında Moriskolar sadık bir halktı fakat onların zorla Hristiyanlaştırılması yönündeki fanatik tavırlar, Moriskoları Katolik İspanya Krallığı için son derece tehlikeli bir iç düşmana çevirmişti. Öyle ki İspanya Krallığı'nın hizmetinde bulunan İtalyan tarihçi Peter Martyr, o dönemde bir korsanın İspanya içlerine yürümek istemesi hâlinde halktan birçok kimsenin ona katılacağını ve İspanya Krallığı'nı çok zor durumda bırakacağını belirtir.¹⁴

Morisko İsyânları

Katolik krallığın baskı ve zulümlerinin doğal bir sonucu olarak Moriskolar yönetimi altında yaşamak zorunda oldukları krallığa birçok kez isyan etmek durumunda kalmışlardır. Bu isyanların ilki 1499 yılında baskının en çok hissedildiği yer olan Gırnata'da ortaya çıkmıştır. El-Beyyâzîn mahallesinde başlayan bu isyan ancak üç gün sonra bastırılabilmiş ve isyana dâhil olanlar zorla vaftiz edilmiştir. Gırnata'daki bu isyanı 1500 yılında Büşurat (Alpujarras) ve 1501 yılında Meriyye isyanları takip etmiştir. Burada da Müslümanlar aynı akıbete uğramış, zorla vaftiz edilmek durumunda kalmışlardır. Katolik krallık, bir türlü istediği neticeyi alamayınca ve isyanlar baş göstermeye başlayınca baskıyı daha

¹¹ Rodríguez de Vera Ríos, "Moriskolar: Bir Arada Yaşama Projesinin Başarısızlığı." 27.

¹² Mehmet Özdemir, "İspanya Krallığı'nın XVI. Yüzyılda Endülüs Müslümanlarını Hristiyanlaştırma Politikası (I)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35, S. 1-4 (Ağustos 1996): 268-269; P. P. Rodríguez de Vera Ríos, "Moriskolar: Bir Arada Yaşama Projesinin Başarısızlığı." 27; William Montgomery Watt ve Pierre Cachia, *Endülüs Tarihi*, çev. Cumhur Ersin Adıgüzel, Qiyas Şükürov (İstanbul: Küre Yayınları, 2018), 161.

¹³ Özdemir, "İspanya Krallığı," 268-269; Rodríguez de Vera Ríos, "Moriskolar: Bir Arada Yaşama Projesinin Başarısızlığı." 27; Watt, *Endülüs Tarihi*, 161; Feridun Bilgin, "Endülüs'te Kalan Son Müslümanların (Moriskolar) İspanya'dan Sürgünü (1609-1614)", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13, S.2 (Nisan 2013): 39; Hüseyin Gökalp, "Sosyo-Kültürel ve Dini Açılardan Moriskoların Tarihi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., (Selçuk Üniversitesi, 2010), 21.

¹⁴ Lea, *The Moriscos*, 271; Don Florencio Janer, *Condición social de los moriscos de España* (Madrid: Imprenta De La Real Academia De La Historia, 1857), 22.

da ileri bir boyuta taşımıştır. Moriskolar konusunda tam bir sonuca ulaşmak için Katolikliğin kırbaçı olan Engizisyon mahkemelerine başvurmuştur. Bir Morisko'nun kendini Engizisyon mahkemesi üyelerinin karşısında bulması için ikram edilen domuz etini yememesi, bir şekilde Allah veya Muhammed isimlerini kullanması, Ramazan ayında yemek yememesi, Arapça konuşması, cuma günü herhangi bir temizlik yapması veya yatak odasında haç bulundurmaması yeterli olmuştur.¹⁵

Bu dönemde İspanya'da kurulmuş olan Engizisyon mahkemelerinin faaliyetlerini incelemek amacıyla papalık tarafından görevlendirilen rahip Lorenzo 1481-1517 yıllarında İspanya'da yaklaşık 13 bin kişinin diri diri yakılarak cezalandırıldığını aktarmıştır. Ayrıca bu süreçte 200 bin kişinin de Engizisyon tarafından muhtelif cezalara çarptırıldığı bilinmektedir.¹⁶

Avrupa'nın batı ucunda Moriskolar Katoliklerin her türlü baskı ve şiddetine maruz kalırken, doğuda ise Osmanlı Devleti en parlak dönemini yaşıyordu. Bu hâliyle Osmanlı Devleti hem İslam âleminin hem de dünyanın en güçlü devleti konumundaydı. Hâliyle Endülüs'te zulme maruz kalan Moriskolar, her ne kadar arada o günün şartları için çok uzak mesafeler olsa da Osmanlı Devleti'nin kendilerine bir el uzatmasını beklemişlerdir. Osmanlı'nın bu güçlü durumu ve Moriskoların onlardan umdukları yardım İspanya'ya hükmedenlerin dikkatinden kaçmamıştır. 1556 yılında tahta çıkan II. Philippe (1556-1598), Moriskoları Osmanlı Devleti adına hareket eden "beşinci kol" olarak değerlendirmiş ve bundan dolayı 1563 yılında Moriskoların yaşamış oldukları bölgelerde detaylı bir arama çalışması yürütmüştür. Moriskoların elindeki tüm silahlara el koymayı amaçlayan Kral, bununla da yetinmemiş, engizisyondan daha katı kararlar almalarını istemiştir. Diğer taraftan ise Moriskoların arazilerine el koyarak bu arazileri Hristiyan halka dağıtmıştır.¹⁷

Katolik krallığın hem Osmanlı Devleti'nin Moriskolara yardımından hem de Moriskoların gizli faaliyetlerinden çekinceleri giderek artmıştır. İşte bu durum krallığa, 1566-1567 yıllarında Moriskolara karşı yeni kararlar aldırılmıştır. Bu kararlardan bir kısmı şöyledir: Moriskoların yaşamış olduğu bölgelere en az on iki Katolik aile yerleştirilecek ve bu Katolikler istedikleri zaman Moriskoların evlerine girip o evleri kontrol edebilecekler. Arapçanın konuşulmasına asla müsaade edilmeyecek. 11 yaşın altında olan Morisko çocukları alkonacak, Katolik adetlerine göre yetiştirilecek. İslam dinine ait kıyafetlerin giyilmesine müsaade edilmeyecek.¹⁸

Baskıların ve zulmün artık tahammül seviyesini aştığı 1568 yılında Buşurrât denilen yerde bir grup Morisko bir araya gelmiş ve yeni bir isyan başlatmışlardır. İsyana, vaftiz olduktan sonra Hernando ve Valor adını alan Muhammed b. Ümeyye adında bir genç liderlik etmiştir. İsyanın hemen ardından o bölgede bulunan Hristiyan askerler ortadan kaldırılmıştır. Kısa bir süre sonra bu isyan girişimi basit bir isyan hareketi olmaktan çıkıp bir bağımsızlık hareketine dönüşmüştür. Öyle ki isyanın genç lideri Muhammed b. Ümeyye kendisiyle birlikte isyan eden arkadaşlarından biat alıp emirliğini ilan etmiştir. Bu durum Moriskoların isyana yönelik ümitlerini artırmış ve çeşitli bölgelerden, özellikle Gırnata'dan, isyana katılımlar olmuştur. Katolik idareciler bu girişimi ciddiye alıp bir an önce harekete geçmişler, bu doğrultuda yaklaşık seksen bin Gırnatalıyı ülkenin kuzeyine sürgüne göndermişlerdir. Ayrıca isyan haberlerinin İstanbul'a ulaşmasını önlemek için de yoğun çaba harcamışlardır.¹⁹

Tam da bu isyanın patlak verdiği yıllarda Katolik krallık, Akdeniz'de Osmanlı Devleti ile yoğun bir mücadele içerisine girmiştir. Kral II. Philippe isyanın bir an önce bastırılması ve Akdeniz'deki emellerinin sekteye uğramaması amacıyla tedbirlerini artırmıştır. İsyana bölgesine Avusturyalı Juan'ı

¹⁵ Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, 207.

¹⁶ Özdemir, "Moriskolar", *DİA*, 30, 287; Kürşat Demirci, "Engizisyon", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11 TDV Yayınları, Ankara 1995, 240.

¹⁷ Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, 212-213.

¹⁸ Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, 213-214.

¹⁹ Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, 214-215; Leonard Patrick Harvey, *Muslims in Spain 1500 to 1614* (Chicago: The University of Chicago Press, 2006), 218-219; Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (İstanbul: Eren Yayınları, 1990), 276.

göndermenin yanı sıra Sicilya, Napoli ve Kuzey Afrika'da bulunan birliklerinin de ciddi bir kısmını Gırnata'ya çağırmıştır.²⁰

İspanyolları yaklaşık iki yıl uğraştıran bu isyan çeşitli sebeplerden dolayı gerek Osmanlı'dan gerekse de diğer Müslüman ülkelerden yeterince yardım alamamıştır. Moriskoların son umudu olan bu isyan, İspanyolların yoğun saldırıları neticesinde giderek zayıflamıştır. Ayrıca isyancılar arasında da bir anlaşmazlık çıkmış ve isyanın lideri Muhammed b. Ümeyye boğularak öldürülmüştür. Muhammed b. Ümeyye'nin öldürülmesinin ardından Mevlây Abdullah ben Abbo (Abenabo) isyana öncülük etmiştir fakat isyanın eski gücü kalmamıştır. Bunun akabinde isyancıların bir kısmı teslim olmuş, bir kısmı ise mücadele esnasında ya şehit olmuş ya da esir düşmüştür. İşte yaklaşık iki yıl devam eden ve Katolik krallığı bir hayli uğraştıran bu isyanın bastırılmasıyla Moriskoların son umutları da yok olmuştur. Bundan sonrası onlar için daha çetin olmuştur.²¹

İsyan bastırıldıktan sonra Katolik krallık bir taraftan Müslümanlara her türlü hoşgörüsüzlüğü sergilemiş, diğer taraftan da onları zorla vaftiz etmiştir. Fakat 1601 yılında piskopos Ribera tarafından hazırlanıp krala sunulan rapor Müslümanların sadece şekilsel olarak Hristiyanlığa geçtiklerini, gizli olarak hâlâ eski inançlarını koruduklarını ortaya koymaktadır. Piskopos raporunda, Hristiyanlığa geçen Müslümanların yeni dinlerinin gereklerini yerine getirmediğinden, domuz eti yemediklerinden, şarap içmediklerinden şikâyet etmektedir. İki üç sene kadar zindanlarda onlara Hristiyanlığın esaslarının öğretildiğini fakat zindandan çıktıklarında yine hiçbir şey bilmediklerini belirtmektedir. Piskoposa göre bu onların eski dinlerine bağlı kalmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Piskopos başka bir raporunda ise Moriskoların öldürülmeyi hak eden inatçı kafirler olduklarını, onlara karşı nazik olmanın işe yaramadığını, bunlardan dolayı krallığın ciddi anlamda zarara uğradığını, Müslümanların mallarına el konulup ülkeden sürülmeleri gerektiğini krala iletir.²²

Zorla Hristiyanlaştırma girişimleri sonuç vermeyince Moriskoların gelecekleriyle ilgili çeşitli öneriler ortaya atılmıştır. Moriskoların köleleştirilmeleri, her yıl onlardan binlercesinin Hindistan'a giden gemilerde ve oradaki madenlerde çalıştırılmaları öneriler arasındaydı. Bir başka öneri ise gemilere bindirilip açık denizde boğulmaları yönündeydi.²³ Bütün başarısız girişimlerin neticesinde Moriskoların ülkeden sürülmeleri yönünde karar alınmıştır. Bu kararın ardından Moriskoların bir kısmı Kuzey Afrika'ya, bir kısmı da Fransa'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Fransa'ya göç edenler İtalya üzerinden Osmanlı topraklarına ulaşmıştır.²⁴

Her ne kadar 1568-1570 Morisko isyanı Katolik krallık tarafından bastırılmış olsa da bu isyanları bastırmak için harcanan çaba devleti ekonomik bakımdan ciddi anlamda zarara uğratmış, toplum içinde de huzursuzluklara sebep olmuştur.²⁵ Ayrıca isyan devletin dış mücadelesini de etkilemiştir. Katolik krallık Osmanlı Devleti'ne karşı girmiş olduğu Akdeniz hâkimiyeti mücadelesinde ciddi bir darbe almıştır.

Osmanlı Devleti'nin Moriskolara Yardımları

İspanya'da çok zor şartlar altında yaşamak zorunda kalan Müslümanların o dönemde güçlü bir konumda bulunan dindaşlarından yardım talep etmeleri son derece normaldir. Osmanlı ile Endülü

²⁰ Mehmet Talha Kalkan, "Akdeniz'de Osmanlı-İspanya Mücadelesi (1516-1571)", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.111 (Aralık 2020): 249.

²¹ Özdemir, *Endülüslü Müslümanları*, 214-215-216; Diego Hurtado de Mendoza, *Guerra de Granada Contra Los Moriscos*, (Paris: Garnier Hermanos, Libreros-Editores, 1840), 83-84.

²² Muhammed Abdullah İnân, *Nihâyetü'l-Endelüs ve Târîhu'l-'Arabi'l-Mutenassırîn* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1987), 395; Mehmet Özdemir, *Endülüslü 'ten İspanya'ya* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 46-47.

²³ İnân, *Nihâyetü'l-Endelüs*, 394.

²⁴ Özdemir, *Endülüslü Müslümanları*, 214-215-216; Diego Hurtado de Mendoza, *Guerra de Granada Contra Los Moriscos*, (Paris: Garnier Hermanos, Libreros-Editores, 1840), 83-84.

²⁵ Feridun Bilgin, "Bahçıvan Devletin Ayırık Otları: Moriskolar -Son Savunma-", *Milel ve Nihal* 12, S. 1 (Nisan 2016): 125; Lea, *The Moriscos*, 271.

arasındaki ilişkiler ilk olarak II. Bayezid (1481-1512) döneminde başlamıştır. Bu dönemde İstanbul'a Endülüs'ten yardım talep etmek amacıyla çok sayıda elçi gelmiştir. Fakat bu ilk yardım taleplerinin ulaştığı dönemde Osmanlı Devleti de bazı sorunlarla baş başaydı. Cem Sultan olayı, Memluklerle ihtilaf içinde bulunulması, donanmanın Akdeniz'i aşır İspanya kıyılarına ulaşacak yeterlilikte olmaması bu sorunların başlıcalarıdır.²⁶ Buna rağmen Kemal Reis öncülüğündeki bir donanma İspanyollarla mücadele etmek amacıyla Akdeniz'in batısına gönderilmiştir. 1488 yılında gönderilen bu donanma İspanya'yı, Papalığı, Sicilya'yı ve Napoli'yi telaşlandırmıştır. Fakat bu girişim küçük çapta bir korsan harekâtı olarak nitelendirilebilir.²⁷

II. Bayezid, 1505'te yine Kemal Reis öncülüğünde bir donanmayı İspanya kıyılarına göndermiştir. Gönderilen bu donanma, el-Cezâiru's-Şarkıyye (Balear Adaları) ve Malaga ahillerini bombalayarak buradaki bazı Müslümanları kurtarmıştır. Kurtarılan bu Müslümanlar İstanbul ve Kuzey Afrika'ya yerleştirilmiştir. Başkente getirilen Müslümanlar Galata ve Balat semtlerinde iskân edilmişlerdir.²⁸

Osmanlı Devleti Endülüs Müslümanlarının ve Yahudilerinin yardım taleplerini tam olarak karşılayamasa da ilerleyen dönemlerde de bölgeye bazı yardımlarda bulunmuştur. Ayrıca bir yandan da Kuzey Afrika'da İspanyollarla mücadele ederek bölgenin hâkimiyetini İspanyollara bırakmamak için yoğun çaba sarf etmiştir. İspanyol zulmünden kaçırabildiği Müslümanları ve Yahudileri de gerek Kuzey Afrika'da hâkimiyeti altına aldığı topraklara gerekse de ülkenin farklı bölgelerine yerleştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Moriskolara yönelik yardımlarından ve Kuzey Afrika girişimlerinden son derece rahatsız olan İspanyollar, Moriskoları Osmanlı adına gizli faaliyet yürütmekle suçlamışlardır.²⁹

1568-1570 isyanları esnasında Osmanlı padişahı II. Selim Cezayir Beylerbeyi Kılıç Ali Paşa'dan Endülüs Müslümanlarına yardım götürmesini istemiş, Paşa da bu maksatla Moriskoların yardımıyla Cezayir'de oluşturduğu donanmayı Endülüs'e yollamıştır. Fakat donanma el-Meriyye açıklarında fırtınaya yakalanmış ve dağılmıştır. Ertesi yıl Kılıç Ali Paşa Endülüs'e bir yardım girişiminde daha bulunmuş ve bu kez 4 bin tüfek ve mühimmat ile isyancılara askerî eğitim verecek bir birlik göndermiştir. Bu birlik içerisinde, sayıları konusunda ihtilaf olsa da Türk askerlerin bulunduğu da bilinmektedir. Fakat ilginçtir ki Osmanlı'nın göndermiş olduğu bu birlik içerisinde bulunan ve kayıtlarda adı Hüseyin olarak geçen bir kişinin yapmış olduğu yanlış hareketler isyana büyük bir darbe vurmuştur. Hüseyin adlı bu kişi Osmanlı donanmasının yakın zamanda yardıma geleceğini söyleyip buradaki Müslümanlardan mal toplamış, topladığı bu malları kendi çıkarı için kullanmıştır. Bunun neticesinde de isyancılar arasında fitne çıkmış, isyanın lideri Muhammed b. Ümeyye öldürülmüştür. Onun ölümünden sonra isyan giderek güç kaybetmiş ve çok sürmeden sonlanmıştır. II. Selim, Kılıç Ali Paşa'dan isyanın gidışatını olumsuz yönde etkileyen Hüseyin adlı şahsın cezalandırılmasını istemiştir.³⁰

Kıbrıs ve Tunus'un Fethinde Morisko Etkisi

16. yüzyılda Akdeniz, Osmanlılar ile İspanyolların önemli bir mücadele alanı olmuştur. Bu iki devlet Akdeniz'de dönemin en güçlü iki devletiydi. Birbirlerine tam bir üstünlük kurmak amacıyla sürekli mücadele içerisindeydiler. Buna bağlı olarak bu dönemde sık sık Akdeniz'de karşı karşıya gelmişlerdir. İşte bu tarihlerde İspanyollar bir taraftan Akdeniz'de Osmanlı Devleti'ne üstünlük kurmaya çalışırken diğer taraftan da Morisko isyanlarıyla uğraşmışlardır.

²⁶ Mehmet Özdemir, "Osmanlı Endülüs Müslümanlarına Yardım Etmedi mi?", *İslâmî Araştırmalar* 12, S. 3-4 (1999): 285-286.

²⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultân Süleyman'ın Ölümüne Kadar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983), II, 200; Muzaffar Arıkan, "xiv-xvi. Asırlarda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 23, S. 3-4 (Ocak 1965): 245-246.

²⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 200; Feridun Bilgin, "Gırnata İsyanı (1568-1570) Çerçevesinde Osmanlı-Endülüs İlişkileri", *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 9, S. 11 (Haziran 2009): 120.

²⁹ Bilgin, "Gırnata İsyanı," 118.

³⁰ Bilgin, "Gırnata İsyanı," 130-131.

Kıbrıs'ın fethini Osmanlı-İspanya ve Moriskolar bağlamında değerlendirecek olursak Kıbrıs seferinin yapıldığı tarihlerde İspanya, Moriskoların son ve en ciddi isyanlarıyla uğraşmaktaydı. İspanya'nın o dönemdeki kralı II. Philippe, Osmanlı Devleti ile savaşmak konusunda son derece istekliydi. Venedik, bu Katolik kraldan yüz kadırga istemişti ancak II. Philippe, Venedik'in kendisinden talep ettiği yüz kadırgayı, iç isyanlarla mücadele etmek durumunda kaldığından gönderememiş ancak 50 kadırga desteğinde bulunmuştur. Bu elli kadırgalık filonun komutanlığını ise Barbaros Hayreddin Paşa'nın rakibi Andrea Doria'nın yeğeni Jean Andrea Doria üstlenmiştir. II. Philippe'nin Venedik'in istediği kadar kadırga göndermesine engel olan İspanya'daki iç isyan, Moriskoların başlatmış olduğu isyandır. Buradan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı Venediklerden almasında İspanya'daki Morisko isyanlarının dolaylı bir katkısı olmuştur. Bu durum, isyanları Osmanlı Devleti'nin teşvik ettiğine yönelik kanıların oluşmasına neden olmuştur.³¹

Tunus, 16. yüzyılda Osmanlı Devleti ile İspanyollar arasında birkaç kez el değiştirmiştir. Tunus'un bu tarihlerde Osmanlı Devleti ile İspanyollar arasında sürekli el değiştirmesi bu iki devletin Akdeniz'deki üstünlük mücadelelerinin bir sonucudur. Moriskoların başlatmış olduğu isyan, İspanyolların genelde Akdeniz'de özelde ise Tunus'ta kalıcı bir başarı elde etmelerine engel olmuştur. İspanyollar, Tunus'u birkaç kez Osmanlı Devleti'nin elinden almalarına rağmen en sonunda bu bölgeyi Osmanlı yönetimine terk etmek durumunda kalmışlardır. Her ne kadar İspanyollar Tunus'u son kez Morisko isyanlarının bastırıldığı 1570 yılından 3 yıl sonra ele geçirmiş olsalar da Morisko isyanlarının etkisinin hâlâ devam ediyor olması, İspanyolları Tunus'ta güç bir duruma düşürmüştür.³²

Bütün bu durumlar İspanya'nın idarecilerinde Moriskoların ülke içinde Osmanlı adına gizli faaliyet yürüttükleri, isyan girişimlerinin arkasında Osmanlı'nın olduğu kanısını oluşturmuştur. Fakat bu durumla ilgili yeterli delil bulunmamaktadır.³³ (Braudel, 1990, s. 276). Yine de bazı araştırmacılar Osmanlı Devleti'nin özellikle Kıbrıs ve Tunus fetihlerinin Morisko isyanlarıyla doğrudan bağlantılı olduğunu iddia etmektedirler. Bu araştırmacılar, Osmanlı Devleti'nin bir taraftan İber Yarımadası'ndaki Müslüman isyancılara maddi yardımda ve silah yardımında bulunduğunu, diğer taraftan da Akdeniz'de fetihler gerçekleştirdiğini ileri sürmektedirler. Moriskoları, Osmanlı adına çalışan bir tür "beşinci kol" olarak değerlendirmektedirler.³⁴

Sonuç

Yaşamış oldukları baskı ve zulme başkaldıran Moriskoların özellikle 1568-1570 yılları arasındaki isyanları dönemin İspanyol krallığını bir hayli uğraştırmıştır. Krallık, bir taraftan bu isyanı bastırmakla meşgul olurken bir taraftan da dışarıdaki düşmanlarıyla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu düşmanların başında da Morisko isyanlarını kışkırtarak kendisine karşı bir üstünlük sağlamayı amaçladığını düşündüğü Osmanlı Devleti gelmektedir. Dönemin İspanya kralı II. Philippe ve onun gibi düşünen bazı araştırmacılar Osmanlı Devleti'nin Moriskoların bu isyanlarından faydalanarak Akdeniz'de İspanyollara karşı bir üstünlük kurduğunu iddia etmişlerdir. Hatta Endülüs Müslümanlarına yardım gönderen Osmanlı Devleti'nin asıl gayesinin yerli Müslümanlara yardım ulaştırmaktan ziyade isyanları canlı tutmak olduğunu söylemişlerdir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin tam da bu isyanlar sırasında Kıbrıs'ı Venediklilerin elinden alması, bu savaş esnasında İspanyolların Morisko isyanları sebebiyle Venediklilere vadettiği yardımı tam olarak gönderememesi, Tunus'un birkaç kez el değiştirmenin neticesinde son olarak Osmanlı hâkimiyetinde kalması ve Akdeniz'de Osmanlı Devleti'nin hâkim güç olması bu iddialarda haklılık payı olup olmadığını düşündürmektedir. Fakat

³¹ Hüseyin Kabasakal, *Kıbrıs'ın Fethi (1570-1571)* (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986), 26.

³² Feridun Bilgin, "Tunus Üzerinde Osmanlı-İspanyol Hâkimiyet Mücadelesi (xvi. Asır)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 12, S. 44 (Eylül 2013): 184-192.

³³ Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, 276.

³⁴ Andrew C. Hess, "The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in The Sixteenth Century", *The American Historical Review* 74 S. (Ekim 1968): 24.

durumun tam olarak böyle olmadığı Osmanlı Devleti'nin o dönemde Endülüslü Müslümanlarla ilişkilerine bakıldığında görülmektedir.

Osmanlı padişahları, Gırnata'nın düşüşünün ardından Endülüs'te yaşayan Müslümanlarla daima irtibat hâlinde olmuş ve onların güvenliği için muhtelif girişimlerde bulunmuşlardır. Yani Osmanlı'nın bölge Müslümanlarıyla teması sadece bahsi geçen isyan döneminde değil, Müslümanların orada zor bir durumda oldukları dönem boyunca devam etmiştir. Osmanlı Devleti zaman zaman bu zor durumda olan Müslümanlara yardım göndermiştir. Hatta Fransa kralını ve papalığı da bölge Müslümanlarına yapılan zulme karşı devreye girmeleri konusunda uyarmıştır. Ne var ki Osmanlı Devleti'nin Endülüslü Müslümanlara yardımları ne Endülüslü Müslümanların istediği seviyede olmuş, ne de Osmanlı yönetici ve devlet adamlarını tatmin etmiştir. Endülüslü Müslümanların beklentisi, Osmanlı'nın kendilerine yapacakları yardımla burada yeniden bir Müslüman devlet kurmak yönünde olmuştur. Fakat çeşitli sebeplerden dolayı istenilen yardım bir türlü ulaştırılamamıştır.

Her ne kadar Moriskoların isyanları Osmanlı Devleti'nin elini gerek Kıbrıs ve Tunus'un fetihlerinde gerekse de Akdeniz'e hâkimiyet anlamında güçlendirmiş olsa da Osmanlı Devleti'nin bu amaç doğrultusunda isyanları kışkırttığını ve desteklediğini iddia etmek için yeterli delil bulunmamaktadır. Osmanlı Devleti zulme maruz kalmış Endülüslü Müslümanların isyanına elbette ki destek olmuş, isyanın amacına ulaşması için zaman zaman yardımlar göndermiştir. Bu da o dönemde Müslümanların hamisi rolünü üstlenmiş olmasıyla doğrudan ilgilidir. Bu konumu itibarıyla Osmanlı Devleti'nin Endülüs Müslümanlarına yardım etmesi son derece normaldir. Yapılan bu yardımların farklı sebepleri de elbette ki olabilir ancak sadece kendi çıkarları adına bu faaliyetleri yürüttüğünü söylemek hatalı ve eksik olacaktır.

Bununla birlikte İspanyol idarecilerin Moriskoların Osmanlı adına çalıştıklarını düşünmeleri de oldukça normaldir. Moriskoların eski güçlerine kavuşup yeniden Endülüs'e hâkim olmak gibi bir gayelerinin olduğu zaten bilinmektedir. İşte bu gayelerine ulaşmak adına da kendilerine yardım edebilecek tek güç olarak dönemin en güçlü devleti, aynı zamanda bir İslam devleti olan Osmanlı Devleti'ni görmüş ve onlardan yardım talebinde bulunmuşlardır. Bu yardım taleplerinden ötürü kimse Endülüslü Müslümanları Osmanlı Devleti'ni kullanmakla suçlamamaktadır. Endülüslü Müslümanların da asıl gayesi Endülüs'te kendilerine ait yeni bir devlet kurmaktır. Moriskoların bu talepleri ve asıl gayeleri nasıl ki son derece normal karşılanıyorsa Osmanlı Devleti'nin de Moriskolara yardımı o kadar normaldir ve bu yardımlarda asıl gayenin başka olduğu yönünde çıkarımlarda bulunmak yersizdir.

Kaynakça

- Arıkan, Muzaffer. "XIV-XVI. Asırlarda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 23, S. 3-4 (Ocak 1965): 245-246.
- Bilgin, Feridun. "Bahçıvan Devletin Ayrık Otları: Moriskolar -Son Savunma-", *Milel ve Nihal*, 12 S. 1(Nisan 2016): 123-125.
- Bilgin, Feridun. "Endülüs'te Kalan Son Müslümanların (Moriskolar) İspanya'dan Sürgünü (1609-1614)", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13, S.2 (Nisan 2013): 39-43.
- Bilgin, Feridun. "Gırnata İsyanı (1568-1570) Çerçevesinde Osmanlı-Endülüs İlişkileri", *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 9, S. 11 (Haziran 2009): 118-131.
- Bilgin, Feridun. "Tunus Üzerinde Osmanlı-İspanyol Hâkimiyet Mücadelesi (xvi. Asır)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 12, S. 44 (Eylül 2013): 184-192.
- Braudel, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Eren Yayınları, 1990.
- Demirci, Kürşat, "Engizisyon", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11 TDV Yayınları, Ankara 1995, 240.
- Gökalp, Hüseyin "Sosyo-Kültürel ve Dinî Açılardan Moriskoların Tarihi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., Selçuk Üniversitesi, 2010.

- Hacci, Ali Abdurrahman. *İslamî Fetihden Gırnata'nın Düşüşüne Kadar Endülüs Tarihi (711-1492)*. çev. Kadir Kınar. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2017.
- Harvey, Leonard Patrick. *Islamic Spain 1250 to 1500*. Chicago: The University of Chicago Press, 1990.
- Harvey, Leonard Patrick. *Muslims in Spain 1500 to 1614*. Chicago: The University of Chicago Press, 2006.
- Hess, Andrew C. "The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in The Sixteenth Century", *The American Historical Review* 74 S. (Ekim 1968): 24.
- İnân, Muhammed Abdullah. *Nihâyetü'l-Endelüs ve Târîhu'l-'Arabi'l-Mutenassirîn*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1987.
- Janer, Don Florencio. *Condicion social de los moriscos de España*. Madrid: Imprenta De La Real Academia De La Historia, 1857.
- Kabasakal, Hüseyin. *Kıbrıs'ın Fethi (1570-1571)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986.
- Kalkan, Mehmet Talha. "Akdeniz'de Osmanlı-İspanya Mücadelesi (1516-1571)", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.111 (Aralık 2020): 249-250.
- Lea, Henry Charles. *The Moriscos of Spain Their Conversion and Expulsion*. London: Forgotten Books, 2015.
- Mendoza, Diego Hurtado. *Guerra de Granada Contra Los Moriscos*, Paris: Garnier Hermanos, Libreros-Editores, 1840.
- Özdemir, Mehmet, "Moriskolar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 30 TDV Yayınları, Ankara 2020, 286-287.
- Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları (Siyasi Tarih)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Özdemir, Mehmet. *Endülüs'ten İspanya'ya*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Özdemir, Mehmet. "İspanya Krallığı'nın XVI. Yüzyılda Endülüs Müslümanlarını Hristiyanlaştırma Politikası (I)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35, S. 1-4 (Ağustos 1996): 268-269.
- Özdemir, Mehmet. "Osmanlı Endülüs Müslümanlarına Yardım Etmedi mi?", *İslâmî Araştırmalar* 12 S. 3-4 (1999): 285-286.
- Rıos, P. P. Rodríguez de Vera. "Moriskolar: Bir Arada Yaşama Projesinin Başarısızlığı," Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi., İstanbul Üniversitesi, 2018
- Şeyban, Lütfi. *Endülüs*. İstanbul: Albaraka Türk Yayınları, 2014.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultân Süleyman'ın Ölümüne Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983.
- Watt, William Montgomery ve Pierre Cachia, *Endülüs Tarihi*. çev. Cumhur Ersin Adıgüzel, Qiyas Şükürov. İstanbul: Küre Yayınları, 2018.